

ԼՐԱԳԻՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

Պոստի համար Տարեկան	100 ղր
Վեցամեայ	55 "
Պատուոց համար Տարեկան	110 "
Վեցամեայ	60 "
Մեծ քիւր	2 ղր
Մանուկանց տողը մեկ անգամի համար	
3 ղր երկու անգամի համար	2 ղր

Դուրս գալ ցած լրագրաց համար ծախքը խմբագրութեան վրայ է:

Լրագրոյ վերաբերեալ համակ կամ որ եւ իցէ գրութիւն խմբագիրը-ՏՏՏՏՏ կին պիտի ուղղուի . եւ ցանցու ծախքը ալ որկարիմ վրայ է:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Եւրոպական լրագիրները Փարիզի եւ Լոնտոնի պորտաներուն մէջ պըտրտած այլ եւ այլ սուտ ու սխալ տարածայնութեանց նկարագիրը կը նեն, Վիսաւորացեալ Փարիզի պորտան գրեթէ բոլորովին տակն ի վրայ ըլլալով մեծամեծ շփոթութեանց եւ պատերազմաց նախապատկեր եղող տաղան պըն զգայուել սկսեր է, որ արժէթը թոյլ գրեթէ ձգելու համար մեքե նայութիւններ նիւթող շահագէտներուն տարածած զրոյցներով կրկնապատկեալ հասարակաց միտքը շփոթութեան մէջ ընկղմեր է, Վաւախութիւնն իսկ չկրնայով ուրիշ կերպիւ տարածայնութեանց առաջն առնուլ սուտ լուրերու հեղինակները փնտուել սկսեր, եւ անոնց արձագանգ եւ զող լրագիրներն ալ դատի կանչեր է:

Իտալիոյ դէպքերը, կայսեր Փարիզէն հեռաւորութիւնը, Վերմանիոյ եւ Վաղրիոյ մէջ եղած յարաբերութեանց կասկածելի ընթացքը, Արեւելեան ինքնուրոյն միջոց յաղթող, Ամերիկայի եւ Անգլիոյ վէճերը, վերջապէս ամեն տեղութեանց ալ խաղաղութիւն խոստովանելով պատերազմի պատրաստութիւններն անդադար յառաջ տանելը բաւական նիւթ կը մատակարարէին սուտ լուրեր հանողներուն բեղմուտը երեւակայութեան, եւ արդէն հասարակաց կարծիքն ալ ամեն բանի հաւատարմ տրամադրութեան մէջ կը դնէին:

Ըրդարեւ Վարիպալտի Քարթեր գնաց, բայց կրկին ցամաք երնելու փորձ ընելով հակողութեան ներքեւ գրուեցաւ, եւ Մէնսթիթի որդին ալ իրեն տեղը կարգած ըլլալուն պապական երկրին մէջ ապստամբութեան ծայրը փրթաւ:

Ինչպէս ուրիշ այսպիսի պարագայից մէջ այն կողմէն ալ կեցած հեռագրերն երկու տեսակ լուրեր կը բերեն:

Չունեն առնուած ներք ըրանայապետական զուսպները յաղթող կը հանեն, Փիորիցցայէն եկածներն ալ ապստամբաց կուտան յաղթութիւնը:

Ս. Պապին Չիլիթա-Վէքքիս փախչիլն ստոյգ չըլաւ, բայց կերելի որ պապական զօրքերն անկաբող պիտի դառնուին ապստամբութեան առաջն առնելու, եւ իտալական կուսակալութիւնն ալ կը պատրաստուի, որ եթէ ապստամբութիւնը ծանրանայ, բաց ի չունեն եւ Չիլիթա-Վէքքիայէն պապական երկիրները զօրք մտցընելով դրուէ, որոյ Վաղրիա ալ հաւանութիւն տուած է եղեր:

Փարիզի խաղաղական դեպքան Պ. Նիկրայի ալ Պիարից երթալն այլ եւ այլ զրոյցներու առիթ տուած է: Մնանք կը պնդեն թէ Վաղրիա նորէն չունի զօրք զրկելու միտք ունի, ուստի Պ. Նիկրա առոր առաջն առնելու դաջեր է. իսկ ուրիշներն ընդհակառակն կը պնդեն թէ Վաղրիա Վերմանիոյ

հետ պատերազմ բանալու վրայ ըլլալով Իտալիոյ հետ դաշնակցութիւն մը հաստատուի է, Վաւախներն հիմն ելաւ, իսկ երկրորդը թէպէտ աւելի հաւանական կը թուի, բայց չկարծուիր որ Վաւախներն կայսեր հուրգնեցուն մէջ առ այժմ Վերմանիոյ հետ պատերազմ բանալու որոշում տրուած ըլլայ:

Անգլիական Վրայ լրագիրն անցեալ 1866 օգոստ. 12 թուով Վաւախներն կայսեր կողմանէ Պ. տը Լալայէթի գրուած նամակ մը կը հրատարակէ, որ մինչեւ հիմա չէր հրատարակուած, եւ զոր վարը կը թարգմանենք, Վալսրն այս նամակին մէջ այն ատեն արտաքին գործոց պաշտօնեայ եղող Պ. Տրուէն տը Լալայի քաղաքականութեան չի հաւանիր, եւ Վաղրիոյ ճշմարիտ շահն այն կը համարի, որ փոխանակ անոր շահն հողային վաստակ մ'ընելու: Վերմանիոյ օգնէ, որպէս զի Վաղրիոյ եւ Եւրոպայի շահերուն համաձայն սահմանադրուի:

Այժմ Վաւախներն կայսեր կարծիքն իրօք այսպէս է, եւ եթէ Վերմանիոյ սահմանադրութիւնը « Վաղրիոյ շահերուն » դէմ չէ, ուրեմն ալ պատերազմի վախ չունար: Սակայն հասարակաց կարծիքը շփոթողը խաղաղապետական յայտարարութեանց պակասութիւնը չէ, այլ պատերազմական պատրաստութեանց շարունակութիւնը, Պէճիքա անգամ՝ որ չէզոք ըլլալուն համար ամեն յարձակումն ալ զատ պէտք է ըլլայ, իր զօրաց թիւն ըստ պիտոյից 100,000 հասցընելու որոշում կընէ, Չորանտա իր վիճակին վրայ կասկածելով կուսակալից որ Վոքսհայուրիկն է Պէճիքայի չէզոքութիւնն իրեն վրայ ալ տարածուի, եւ երեքը մէկէն դաշնակցութիւն մը կազմեն զիրար պաշտպանելու համար, Չորանտա իրաւունք ունի, քանզի պատերազմի ժամանակ տկարները միշտ ոտքի տակ կերթան, ինչպէս որ Լուի Քիւի ժամանակին ի վեր Վաղրիոյ եւ Վերմանիոյ մէջ եղած բոլոր պատերազմներուն ժամանակ պատերազմ մտնելը նախ Պէճիքա եւ Չորանտա մտած են, Վաղրիա Սթրազբուրիէն սկսեալ իր բոլոր հիւսիսային սահմանադրուի կամրացնէ, Վրուսիա ալ Մոզելի հովտին մէջ նոր բերդեր շինելու ծրագիրներ կը պատրաստէ:

Ես փախուկ պարագայից մէջ Պիարիցի մէջ եղած խորհուրդները բնական էր որ մեծ հետաքրքրութիւն արթնցնէին ի Փարիզ. ուստի ուրիշ լուրերու հետ պաշտօնեայ փոփոխութեան զրոյցներ ալ ելան, եւ մինչեւ իսկ պնդողներ դատուեցան թէ կայսրը սաստիկ հիւանդանալով (զոր ոմանք ուղեղի հիւանդութիւն կարծեցընել կուղէին), կայսրու հին բոլոր պաշտօնեայները, Վաւախներն իշխանը, Վերմանիոյ դուքսը եւ շատ մը նոր եւ հին պաշտօնեայներ Պիարից կանչեր է, Բարեբաղդաբար ատոնց եւ ոչ մէկն

ստոյգ ելաւ, եւ պետութեան ու ներքին գործոց պաշտօնեայները միայն Պիարից գային, թէ եւ պաշտօնեայ փոփոխութիւն մ'ալ ըլլայ, առ այժմ Օրէնդիր ժողովը բացուելու միջոցին ետ ձգուած է, որ ըստ ոմանց նոյնմեքի մէջ պիտի դուրսբի: Վալսր ներկայ զլեւաւոր պաշտօնեայները խաղաղութեան կուսակց կը կարծըլին, եւ պատերազմի ու ծովային գործոց պաշտօնեայները միայն հակառակ քաղաքականութիւն մը կը պաշտպանեն եղեր, Վալսց զատ Վաղրիոյ ներքին բարեկարգութեանց վրայ ալ պաշտօնեայ փոփոխութիւն մը հաւանական կը կարծուի. քանզի չէրոցըլի թէ ներկայ պաշտօնեայը ինչ աւտիճան ընդարձակել կուղէն ներքին ազատութիւնը եւ կայսրն ալ որչափ ազատութիւն տալ կուղէ, կամ պաշտօնեայի մէջ « միջակ » ըսուած մասէն ալ մարդիկ առնուլ միտքը դրած է թէ ոչ:

Իտալիոյ գործոց շփոթիլը եւ Վերմանիոյ գործերուն պատճառած մտահանութիւնն առ այժմ Ռուսիոյ ըրագրաց միայն կը թողու արեւելեան ինքնուրոյն քիչ շատ զբաղելու հոգը: Յայտնի է որ Վիեննայի Վուլէլ Ռէս ի կար լրագիրն յօդուած մը հրատարակած էր, ուր որպէս թէ Վիւստիայի մէջ Ռուսիոյ կայսեր եւ Վարձր. Պուատ փաշային խօսակցութեան առիթ Վ. Վրան մէկ յայտագրին քաղաքացի տալով կը ծանուցանէր թէ Վիւստիայի Վ. Վրիտան Վոնաստանի տալու առաջարկութիւն ընելով յարած էր թէ « Ռուսիա կըրնայ ըլլայ որ իր պահպանողական դիրքը թողու »: Վիեննայի թերթին այս հրատարակութիւնը շատ տեղեր սուտ հանուեցաւ, բայց Վեդրապուրի պաշտօնական Քուրնային այս եւ ուրիշ առիթի հրատարակած յօդուածները չեն հաստատուի թէ Ռուսիա տակուին անդրիական պաշարիւն հանգարտութեան հասած ըլլայ: Յիշեալ յօդուածներէն մէկը զոր ի մտոյ կը թարգմանենք եւ զոր արդէն հեռագրին համառօտիւ ծանուցած էր, կրտէ թէ Փարիզի դաշնակցութիւնն Արեւելեան ինքնուրոյն վերջացուցած չէ. եւ « ժողովրդոց իրաւունքը » կը յիշէ, որ Ռուսիոյ բերին մէջ խիտ զարմանալի կը թուի: Պէճիքայի Վասէրանտանս լրագրին Վեդրապուրի թղթակցն ալ Վուլէլ Ռէսի ս հրատարակութեան վրայ խօսելով կրտէ թէ ճշմարտութիւնը ճարտարութեամբ սուտին հետ խառնել է, եւ իր կողմանէ քանի մը մասնաւոր տեղեկութիւններ կուտայ, զորն նոյն իսկ Ռուսիոյ պաշտօնական Քուրնային խօսքերն ալ հասկցընել կուտան, Յիշեալ թղթակցին խօսքին նայելով Վարձր. Պուատ փաշան ըսեր է Վեդրապուր կայսեր թէ իր Վիւստիա երթալուն նպատակն էր Ռուսիոյ հետ համաձայնիլ, կայսրն այն ատեն իր կարծիքն յայտնեց է. բայց առանց

Ռուսիոյ եւ հաճկաստանի մէջ մասնաւոր համաձայնութիւն մը հաստատելու առաջարկութեան « պահպանողական դիրքը » ձգելու մասին ըրած խօսքերը վաւերական եղեր են: Իսկ Վարձր. Պուատ փաշային անձնապէս եղած պատկերներն այս յայտարարութեանց արդեցութիւնը մեղմելու համար եղած կերեւին, եւ նորին բարձրութիւնը մեկնեց է եղեր համոզուելով որ Ռուսիա չպիտի խոտորի իրեն ընդունած շաղկէն:

Եստիսի դաղման բանակցութեանց վրայ արուած տեղեկութիւնները բնականաբար իբրեւ կանխիկ ըստակ հաշուելու չէ, բայց Արեւելեան ինքնուրոյն յուզելու մասին Ռուսիոյ ունեցած միտումներն ամենուն գիտցած բանն է: Դամանակը պիտի յոյց տայ թէ արդեօք Վիւստիոյ տեսակցութեան արդիւնքն ինչ պիտի ըլլայ, եւ այն ատեն թերեւս ճշմարտութիւնը կատարեալապէս երեւան երնէ:

Վաւախի Վաւախներն կայսեր անցեալ 1866 օգոստ. 12 թուով առ Պ. տը Լալայէթ գրած նամակը:

« Սիրելի Պ. Լալայէթ, — Չեր խորին ուշադրութիւնը կը հրաւիրեմ հետեւեալ իրաց վրայ, Պէճիքայի թիւի եւ Պ. տը Վիլմարքի մէջ եղած խօսակցութեան մը միջոցին Պ. Տրուէն տը Լալայի խորհուրդը սուտապայմանադրութեան ծրագրի մը զրկելի Պէճիքային այն փոխարինութեանց վրայ որոյ կրնայինք իրաւունք ունենալ: Ես պայմանադրութիւնն, ըստ իմ կարծեաց, դաղմանի պէտք էր մնալ, բայց դուրսի երկիրները տարածայնութիւն հանեցին եւ օրագիրներն ալ մինչեւ իսկ ըսին թէ Ռէսի դաւառաները մերժուած են մեզ: Պէճիքայի թիւի հետ ըրած խօսակցութեանց կը հետեւի որ փոքր շահու մը համար բոլոր Վերմանիա մեր դէմ պիտի ունենանք:

« Պէտք է թողու որ այս կէտիս վրայ հասարակաց կարծիքը միտքի, Եսն սխալ զրոյցներն ազդու կերպիւ հերքել սուտ լրագրաց մէջ, Ես իմաստով դրեցի նաեւ Պ. Տրուէն տը Լալայի որ ներփակեալ Քարթերու տանս Վալսա լրագիրն ինձ զրկած է այսօր: Վաղրիոյ ճշմարիտ օգուտն է, ոչ թէ հողային աննշան շահ մ'ընել, այլ օգնել Վերմանիոյ որ մեր եւ Եւրոպայի օգտին ամենէն նպատաստը սահմանադրութիւն մ'ըստանայ: Ինչ դուրսեցէր անկեղծ բարեկամութեանս հաւաստիքը:

ՇԱՐԱԹՆԵՐ

Փարիզէն Վասէրանտանս Պէճիքին կը գրեն:

« Յունաստանի լրագիրներն առաջադրելու համարին Վեդրա թագաւորին հրաժարականին զրոյցը. բայց ստոյգ է որ թագաւորն Վեդրայէն դարձած ատեն մեծ արտոմութիւն մը յայտնած էր, զոր այն ատեն իբրեւ վհատութիւն եւ իշխանութեան հրա-

ժարելու դիտում մը մեկնուեցաւ : Ստոր է նաեւ որ յոյները Արիւսի գործին լուծումը վճարական պարտադարձը կը համարին կառավարութեան ազգային համար : Արիւսի պաշտօնեային իրենց բանակցութեանց ապարդիւն մնալուն վրայ համարումնին կորուսած են, եւ հելլենք կիրիտացոց համար իրենց ըրած զոհողութիւններէն տկարացած եւ 40-50000 դարթականներ պահելու պարտաւորուած չեն կրնար արգարութեան ձայնը միշտ լսել, եւ կը զայրանան ու համբերութիւններ կը կորուսանեն : Ահա ասոր համար է որ ի. Ռուսն ալ կը ջանայ գործը երկարաձգել, եւ զըրիստոնեայ ու տաճիկ օսմանեան հըպատակներէ բազկացած յանձնաժողով մ'ալ զրկելն ասոր համար է, տեսակ մը քննութիւն շնորհելով որ իւրոպայի քաղաքական միջամտութեան կերպարանը չունենայ : Ռուսի օգնութեան մասնաժողովները ճիգերնին կը կրկնապատկեն, որպէս զի իրենց ջանքին ներքեւ չընկճին, եւ եթէ կարելի է՝ ձմեռուան մէջ կուր շարունակելու միջոցներ կը պատրաստեն : Բայց ասիկա եթէ ոչ անկարելի դոնէ խիստ դժուարին պիտի ըլլայ : Եզրագոտի յոյները կիրիտացոց համար ստորագրութիւններ բացը են, իրքեւ հակա կըշիւ եղիպական զօրաց տուած փաստներուն :

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Այսերանին հեռագրաց եւ թղթատարութեանց վերատեսուէ Ա սեմ. Պ. Արտիսի Եֆէնիսի որ վերջին օրերս Պերլին էր, Ա. Պոլիս կը դառնայ Արիւսի ճանաչող : Ար յուսացուի որ Պերլինու դոնուած ժամանակ կը յաջողի Ա. Պոլսոյ եւ Արիւսի մէջ սեղանի հեռագրական հարգապահութիւն հաստատելու մասին Սերվիոյ իշխանութեան կողմանէ ծաղած դժուարութիւնը լուծելու :

Ի վերջոյ Էրրլա կը ծանուցանէ թէ անցեալ երկուշաբթի օրը Սերվիոյ գործակատար Պ. Քաթիլի կողմանէ Ք. Գրան ներկայացուած յայտագիրը Ռուսիոյ առջեւ աւարտական Արմանիս շոգնուելու մէջ սպանուած Սերվիոյ գործին կը վերաբերի : Սերվիոյ կառավարութիւնը կը պահանջէ եղբոր որ մեռնողին ընտանեաց թոշակ մը կազմուի եւ Պանուրեան դաւառին կառավարիչը պաշտօնէ հանուի :

Սերվիոյ սահմանադրութեան կողմանէ զօրք զրկուելու ալ Սերվիոցոց յեղափոխական մասը զայրացուցած կերեւի, որք սատակի տժգոհութիւն կը յայտնեն պաշտօնէից դէմ : Սոր համար իշխանն ազգային ժողովը գումարներ է : Բայց կը վախճուի որ թէ Սերվիոյ սահմանները տաճիկ զօրք զրկուելու եւ թէ Պուրլաբիոյ յուզմունքն ազգային ժողովը չի հարկադրեն պաշտօնէից փոխութիւն մը փութացնելու, որով կառավարութիւնն յեղափոխական մասին ձեռքն ի յնայ :

Ահաւասիկ Սերվիոյ իշխանին ազգային ժողովը բանալու առթիւ խօսած ճառին նշանակութեան արժանի կտորները :

« Իմ մեծ հոգեբէս մէկն անցաւ, իմ եւ ազգին եւսումնական փոփոխը լուսցաւ, տաճկաց սոհապան զօրքը Սերվիոյ մեկնուեցան, Սովի եւ Պանուրի եզերքն երկու բերդերը մեր ձեռքն են, Սերվիոյ ներքին ազատութիւնն ու անկախութիւնն իրական ճշմարտութիւն մ'երան : Տաճկական սոհապան զօրաց երկը ձեռք բերելու համար մեր օրինաւոր բազմանոց ընթացից եւ ջանից մէջ ի. Ռուսն կողմանէ ալ բարկը նամ եւ հաշտարար արամտարութիւն :

ներ զանելու բարձր ունեցնաք : Սեր աւաջարիւթ իւնները յաջողութեամբ պահուելով, փութացի Ա. Պոլիս երթալ Վ. Ե. հարկաւ : Սովի մասին անձամբ իմ շնորհագրութեամբ արամտարութիւն մատուցանելու, եւ թէ ինչ եւ թէ սերվիոյն ազգին նկատմամբ տեսած սերվիոյ եւ մեծարանօք լեցուն ընդունելութիւնն գոհ եմ : Փոքր Օ. վարիկ եւ Սարար բերդերուն խնդիրն ալ նմանապէս լուծուեցաւ, եւ մեր իրաւունքը լուրացաւ : Սոր ալ գործարարութեան համար պէտք եղած հրամանները Ա. Պոլսէն կ'ապաստին, (կերեւի որ այս երկու բերդերն ալ պիտի պարպուին) : Սերվիոյն արամտարիւթ իւնները Ա. Պոլսոյ մէջ եղած բարեկեցում ուշադրութիւնը յուսուց կուտայ ինչ որ Սերվիոյ եւ Օսմանեան կոչարութեան սահմանակից սերվիոյն մէջ մասնաւորութեան քանի մը ժամանակէ հետէ վաճառականութեան եւ ուրիշ յարաբերութեանց արդէք եղող անկանոնութիւններն ու դժուարութիւնները կը վերանայ : (Պուրլաբիոյն խոսվող զօրք վեճակին պատճառաւ ձեռք առնուած ազգու կարգադրութեան եւ թերեւս Արմանիս շոգնուելու դէպքն ակնարկուելու մ'է) : Ներքերուն խնդիրը կարգի գրուելու առթիւ ինչպէս նաև ուրիշ առթիւները մէջ երաշխաւոր տեսութեանց կողմանէ սիրոյ եւ բարեկամութեան զոյցեր տեսնելու բարձր ունեցայ : ուստի այսպիսի թանկագին նեցուկ մը պահելու միշտ փոյթ եւ հոգ պիտի տանիմ :

Իզմիրի երկաթուղւոյն տեսուչ Բէշտ պէ յը որուն համար սխալմամբ առեւտրական գործոց պաշտօնատան Մուսլին անուանեցաւ ըսուեր էր, հասարակաց շինուած խորհրդին նախագահի Մուսլին անուանած է : Յայտնի է որ առեւտրական գործոց պաշտօնէի Մուսլինը Ա սեմ. Յ. Ա. ահա Եֆէնիսի է :

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Փարիզ 13 հոկտ. Յրանս եւ Բալթիկ լրագիրները կը պահանջեն թէ պէտք է սեպտ. 13 ի դաշնագրութեան ճշգրիտ գործարարութիւնը պահանջելու : Բրէս կը հաստատէ թէ Գաղղիա բացարձակ կերպով կը մերժէ սեպտեմբերի դաշնագրութիւնը փոխութիւնը որ եւ է առաջարկութիւն :

Օսմ. քոստիլիտէ Լուսորա բայ. 31/9-10. դոց. 31/9 Փարիզ բայ. 31, 73. դոց. 31, 70 Օսմ. փոս. 1863 ի բայ. 233 73. դոց. 251 25

Կայսրը Պարիզէն փարիզ դարձաւ եւ պաշտօնէից խորհրդին կը նստադահէ : Տէպա լրագիրը Բրուսիոյ մէկ խորհրդոյն վրայ կը խօսի, որ Վաքոսիայի թագաւորութիւնն եւ 4 սաքսոնական իշխանութիւնները մտերմ Բրուսիոյ հետ պիտի միացնէ :

Ֆիորէնցա, 16 հոկտ. Երկու նոր եւ սատակի կուներ եղան ապրտամբաց եւ պապական զօրաց մէջ, Պարազայներն անկայտ են : Մեծթիթի ապրտամբաց դրաւած Ծրօղինուէ գաւառին ընդհանուր հրամանատարութիւնն իր վրայ առաւ :

Փարիզ 17 հոկտ. Պ. Պուրէ վաղը Ա. Պոլիս կը դառնայ : Կէս պաշտօնական եւ ուրիշ լրագիրները կը խօսին թէ Գաղղիա որոշած է 2 ոսմ զօրք զրկել : Կը հաստատեն նմանապէս թէ իտալիա ալ միաքեր դրած է գաղղիական զօրաց հետ ինք ալ Պապին երկիրները մտնեն :

Գաղղիոյ եւ իտալիոյ մէջ ծագած զժուարութեանց վրայ արտատանջութիւնը կաւեցնայ, իտալական լրագիրները սաստիկապէս կը քննադատեն օտար միջամտութիւնը :

Բալթիկ կը ծանուցանէ թէ փարիզի եւ Ֆիորէնցայի մէջ շարունակ ծանուցադրութեամբ երկու կողմերը կը լրան, Նոյն լրագիրը խիստ կծու յօդուած մը կը հրատարակէ :

Կէ իտալիոյ դէմ, զոր ապստամբութեան նպատակը կամաքատան է, եւ յեղափոխութեան ու անիշխանութեան դէմ անկարող իտալիան անոնց ձեռքէն ազատելու համար գաղղիական միջամտութիւն մը կը պահանջայ :

Ա. Չ. Ս. Յ. Ի Ն

Փանոսեան Մեծ. Արարակետ է. Ֆէնիսի թէ՛ ազգային հիւանդանոցին եւ թէ՛ Պարթիւրքարանի երկամից մատակարարութիւնը յատուկ դաշնագրու մ'իլ վայ սուած ըլլալով, այս մասին մինչև յարեք ըրած եւ սակէ ետքը ընել վերաբերի : Նմանապէս այս ետքի ժամանակներս Հիւանդանոցի մէջ սկսած շինութեան բոլոր ծախքերն ալ նոյն Մեծ. Եֆէնիսի վրայ են, ինչպէս որ ինքն ալ Մանուէլի թերթին մէջ արդէն հրատարակած է. վարչական Խաւսըն ժողովը ալ իր կողմէ նոյնը կը ճշմարտարկէ, ինչպէս արդէ որոշուած է, թէ Մեծ. Փանոսեանի մատակարարութեան սկիզբէն եղած եւ սակէ ետքը ըլլալով բոլոր ծախքը եւ կամ պարտք նոյն մատակարարութեան կը վերաբերի եւ բնաւ իր պաշտօնին խնդիր Մեծի պատասխանատուութիւնը չենթադրէր :

6 հոկտ. 1867 Ռ. Պարթիւրքարանի Հայոց Ա. Պոլիս Հիւանդանոցի պատուարժան անուանութիւնն հեռուեալ նուիրատուութեանց յուշակը զնկած է մեզ :

1867 սեպտ. 29 ինչպէս հոկտ. 5 ի նըպատակ շինանոցանոց արուած նուէրներուն գումարը :

Թօփհանէլեան Սարգիս եւ Խաւսի արդար. 1. 0. 30 3520 Իրնաուիտա եպիս. 1. 0. 5 550 Հոկտ. 1 կիրակի օր Փրիզի մէջ նուիրուած գումար. 1922 Հայի ընկ. ձեռ. հաւաքուած 2126 20 Տոնէլեան Յակոբ աղա 1100 Ա. Ա. ալ անձանց կողմէ 4591

13809 20 Մերայէլ եւ Յոհաննէս աղայք Յակոբեան 2000 Ա. Ա. ալ անձներ 772 16581 20

... խմբագիր. Մինչդեռ մեր ազգը մշտապէս լուրս թեան մէջ անզգայապէս դէպ 'ի կորստեան խորխորատը կը գիւնէր, մինչդեռ դպրոցներու յառաջընթացն արգասիք սըրտերն յուղելով Վասնմանդութեան սըրբազան զօրք կը բարձրացնէր, եւ մէկ կողմանէ ապարդիւն կեցցեցներու ձայնը, միւս կողմանէ գաղտնի դաւադրութիւն մնաքնայող հակառակորդաց յետադիւրութեան ճիշդ գիտար ջնջել կը փութային, ով կը յուսար թէ այնչափ վաղաքիտոյս երանգներու մէջէն խզուելու մը պիտի ծնանէր եւ իւրիւրապէս նախկին գիշերօթիկ ձեռնարանը պիտի հիւսար տեսնուով հայութեան նոր շէնք մը որ է Ա. Նուպար-Շահնազարեան գիշերօթիկ վարժարանը :

Թէպէտ եւ այս նորակառոյց վարժարանին համարան ամեն կողմ հոգաւորութեամբ, սակայն չէր այնչափ մեծ ազգեցութիւնը բրած հայ ժողովրդին, որունը խիստ չատանգամ վարժուած էին լսելու այնպիսի նորակառոյց վարժարաններու աւելուած եւ անոնց կործանման ըօթը : Իսկ այն վարժարանին նկատմամբ ներքին բարեկարգութիւնը, դասատուաց անխնայ ճիգն ու եռանդը, աշակերտաց իւրով յառաջընթացն իր ձեռնարկու բերկրութեամբ պիտի դժայլեցընեն իւրաքանչիւր հայ, եթէ ինչ պէս անձամբ դպրոցին 'ի տես երթան : Առաւօտեան ժամը երեքին միջոցները մտայ վարժարանին ուսումնարարը, ուր տղայք լսելի իրենց սերտողութեանը կը պարպային : դոյնին չը շարադարեւ եւ ուշադրութեամբ դիտողութիւն մ'ընելէ վերջը, լաւ համոզւեցայ թէ տղայք լուրս թեան ոչ թէ առ

երկիրը 'այս առ սեր ուսման էր. քանզի նոյն վայրկեան իրենց վրայ հսկող աչք մ'ալ չէ կարի ֆիլատեան եկաւ հայկաբանութեան դասատուն' որ է Նազարեան քաջահուստ ֆորոս պատուելին, քառօրէի մը չափ տըղայոց հարցմանց պատասխանելէ վերջը դընաց իւր դասարանը : ասոր յաջորդեց ներկէ օգնական դասատու մը, եւ ճեռուէք' Սիւմոն աղան' անոր ալ յատուկ սենեակ մ'որոշեց : Իրտեցի որ աշակերտներն իրենց ուսումնարարութեան հետ կատարեալ քաղաքավարութիւն մ'ալ ստացած էին : քանզի իրենց այցելուին դոնուանութեան քաղցր դիպուած մը կը յայտնէին : Սակայն ես ամեն բանեւ աւելի ճեռուէքն աշակերտը հսկողութեանը վրայ դարձայ, որ տղայոց փաքառոյն պակասութիւնն իսկ կը տեսնէր եւ իսկոյն անհետ ընել կը փութար :

Վարժարանի փոխուած այս գեղեցիկ շէնքը մինչդեռ ուշադրութեամբ կը դիտուէի, յանկարծ աչքիս սրտաչարժ տեսարան մը ներկայացաւ : ձեգալիլեան Մ. ամիրայի գերդաստանին գերեզմանները, որոց մէջէն մարմարեայ կոթող մը կը բարձրանար : մարմարեայ կոթող մը որուն տակ կը հանդ չէր այն բազմաբղ իւն Ա. վարդապետը, որն որ ոչ թէ կեցցեցներու ազգականութիւնով այլ լսելի ներթախանով ազգին օգտակար ծառայութիւն մ'ընելու համար աշխարհէ յաշխարհ թախառած, ինչպէս որ Վասնման քաղաքացի, ինչպէս որ Վասնման քաղաքացի, որուն այն ազգաբնական ճգնացն աջակցելով Վսեմ. Ն. Նուպարեանց 'ի կատար հանած է այսօր :

Յերեկուան ճաշի ժամանակն եկաւ : տղայք կարգաւ սեղանատուն իջան : հոն ներկայացաւ նաև Գեր. Ներթոյ Սրբազանը, որն որ կրօնագիտութեան դասատուութիւնը վրան առած է, եւ գրեթէ իւր պարագայ ժամերը ձոն կանցընէր : Ինքը 80 տարեկան պատկառելի ծերունոյ մ'ընթացքը կամ լաւ եւս ըսել Մ. Ներթոյի անկեղծ օւղազգասիրական խանգը ունէր իւր սրտին մէջ : Հոս ուշադրութեամբ դիտեցի որ թէ կերակուրները եւ թէ սպասները խիստ մաքուր էին :

Սրբ. ժամը 11 րոպէսը վրայ էր, եւ տղայք հետզհետէ կը հաւաքուէին, Գեր. Ն. Սրբազանը բարոյականութեան վրայ սկսաւ խօսել, որ գրեթէ ժամը տեսց. իսկ ես վարժարանին կատարեալ բարեկարգութեան վրայ իմ շնորհակալութիւնը ճեռուէքն յայտնելէ վերջը մինչդեռ, լաւ համոզուելով որ քիչ ժամանակէն հոգաւոր պիտի ըլլայ այս վարժարանը, եթէ միշտ այսպէս ազատութիւնը չըզոյս դադտանադողի բանութեան ներքեւ, եւ արդարութիւնը չխոտափի քօղարկեալ անիրաւութեան սպառնալիքէն :

... խմբագիր. կը խնդրեմ որ Ա. Նուպար-Շահնազարեան գիշերօթիկ վարժարանին սոյն հարեանցի ստուերազրուութիւնն ձեր պատեական լրագրոյն միջոցաւ հրատարակել բարեհաճիք 'ի լուր հայ հասարակութեան :

Նախկին աշակերտ Ս. Ներթոյս 5 հոկտ. եան վարժարանին 1867 Ռ. Ս.

... խմբագիր. Իմ անցեալ արամախօսութեանց դէմ այսօրուան ֆունկցիոն մէջ հատուած մը կարգացի ուր փոխանակ ինչ ուղղակի պատասխան արուելու դարմանօք տեսայ որ ձեզի դէմ անձնական յարձակումներ կան, իբր թէ ֆունկցի օրական ըլլալէն 'ի վեր Մասիս «Կոնգրէ» աչքը կը նայի եղբոր անոր վրայ, եւ այլն եւ այլն :

Գաջ գիտնալով որ Մասիս բնաւ երբէք ինքզուկ ֆունկցիոն վրայ նախանձելու տեղ մը չունի եւ չկրնար ունենայ, անտարակոյս եմ, որ անոր հատուածը պատասխանեայ անպատարժան չէք համարիր, Բայց կարծենք թէ ֆունկցի աղէկ կընէր, որ փոխանակ Մասիս «Կոնգրէ» զանգատուելու 'ի թերթը չեզոքութեան առաջին շրջանը վերանայ մէջ դնէր : քանզի դեռ անպէտ կերեւի ասիկ, ուստի փոխանակ բարկանայու շնորհակալ ըլլալու էք ֆունկցի որ այսպիսի փափուկ կէտի մը վրայ իրեն փոխարար ազգարարութիւն մը կը արուէր :

Մասնաւայն. ԱՄԱՐԵ 4. Պոլիս 6 հոկտ.

Ահաւասիկ հուովական յարգի ազգայնոյ մը կողմանէ մեզ հասած կա

ընդ յօդուածք, զոր հինդարթի աւուր թուով յիշած ենք:

... խմբագիր:

Կերպեր ինձ ձեր պատուական օրագրին զիմե՛ք քանի մը խորհրդածուծիւններ մտտուցանելու համար հանրութեան, եկեղեցական հրատարակութեան մը վրայ որ այս օրերս իրաւամբ ամենուէն ուշադրութիւնը կը գրաւէ:

Հովուական թուղթը Ս. Տեառն Պետրոսի նորնոր Պատրիարքին Արևիկի իր նշանակուող զիպուծ մը կըրնայ համարուել ազգային պատակամանց երկար պատմութեան մէջ, յաղաք նորին արեւան և սոսկական կարևորութեան, յոյսերուն և երկմտութեանց որ զայն կանխեցին, և կարելի հետևանքն առ յայտարարութեան մը անկարգ երկար պատմութեան վեճարմանութեանց, և ամեն բան աւելի կը բաղձանք ազգային յառաջդիմութեան հիննեայ ի վերայ միաբանութեան և սիրոյ, ներքին և քննել այս դեպքս պարզ աշխարհային նկատմամբ, գերծ ա ի կղերական և կողմնասիրական մտախոհութեանց:

Բան մտարի կայ որ ազգին մէջ նոր գաղափար մ'սկսաւ ծագել, որ մասնաւորապէս ազգային արեւելից գառն փորձառութեան արդիւնքն էր, որուն այնուհետև ամեն լուսաւորեալ և բարեւեր հայ կրնար և պարտական էր իր ջանից բաժինը նուիրել: այս էր արծարծել միաբանութեան և սիրոյ հոգին, իւրաքանչիւր որ յարգելով արդը ներքին համագործակցութիւնը, և այս սկզբան վրայ դարձանք ինքն ազգային գաղափարականութիւնը: Այս գաղափարին որուն առաջին ուսանողներն եղան մէկ երկու անուանողի ինքնատուէր և կրօնատէր անձինք: յարեցան հետզհետէ մեր երկրպագութեանց պատմականութիւնը և անոր իրաւունքները և զանազան իրաւունքները և կրօնատէրութեան իրաւունքները իւր մը որ օր աւուր կը բողբանար, և մինչև անուսուկն տարբեր երկու կրօնական հասարակութեանց: Բանաստեղծները զայն երգեցին, տիրապէս անգամ անոր իրաւունքն և երբեմն նաև ժիր գործակից եղան: Այս ազգասիրաց փափաքն էր ընդհանրապէս բառնալ անմիաբանութեան ամօթը որ գարեթի ի վեր կը ծանրանար ազգին վրայ, անհետաքրքրել այն կողմնակալութիւնը որ այնչափ չափը հետեւեցին համարիւն եղբայր մերթ մտկոտութեան ձեռք և մերթ յանուն կրօնին որ սեր և եղբայրութիւն կը քարոզէ: վերջապէս ազգին սովորութիւններն անխախտ պահելով նպաստաւոր ընել անոր ամեն անդամները հասարակաց բարեօրոյն ու յառաջդիմութեան գործին:

Այս սկզբունք ծառայողները որ շատ անգամ հակառակորդ և երբեմն զոհ եղած էին Պեր. Հասունեան արքեպիսկոպոսին քաղաքավարութեանը մերթ երկմտեալ և մերթ յուսալից թայց միշտ ուշադիր աչք կը դիտէին անոր ընթացքը, պատրաստ անոր համակրութեան ընծայելու երբ արդէ քաղաքական կրթութեան գաղափարաց հակառակ մը նշանակին անոր կողմէն, և արտասուհետեւ անոր թեմաքանակ կը սեռնէին այնպիսի խորհուրդներ որ օտար են վերոյիշեալ սկզբունք: Բնական էր որ բնիկ զի նոր կաթողիկոսին ընտրութեան հանգամանքն անոնց մասնաւոր մտաբերութիւնը շարժէր: Եւ յիշուի ներքին և անոնց մ'առջև զորացը ներքին միաբանութեան ոգին և ոգիտեթերևս սկիզբ մ'ըջարու աւելի սերտ կապակցութեան մ' ազգին այլ և այլ մասանցը մէջ, երկու եկեղեցական իշխանութեանց միանալու տեսնելով, որոնց մէկը՝ անձնական հանձնարով և քաղաքագիտութեանը և իրեն յատուկ ազդեցութեանը կարող էր զլուս և առաջնորդ ըլլալ նոր միտմանց, և միւր

թէպէտ յարեալ իւր սկզբունքն Աթոռոյն Հռոմայ, ազգային եկեղեցւոյ արտօնութիւններն ու արարողութիւնները պահպանելով՝ նաև մեր Իշխմանական եղբայր համակրութիւնն ու յարգանքն ստացած էր և արդի ժամանակաց ուղոյն յարմար կացութիւն մը բանած Իշխմանական և Մոսկովայի նուազօրոյ հռոմեական կղերից շեղմանցը մէջտեղ: Այս յոյսը՝ զոր յառաջադէմը կը յաճախէին պահել մտադիւր մտանալով զանցեալ սխալումն, այնչափ արծարծել սխալ էր նորնոր կաթողիկոսին ի Հռոմ ձանրորդութեան ժամանակ, որ կաթողիկոսական գրութեան մէջ անգամ արձագանք մը գտած է: «Այս, կըսէ Հովուական թուղթը, մենք ալ հանրութեան հետ կը սեռնէինք որ այս նախախնամական զիպուծը (կաթողիկոսական ընտրութիւնը) կաթողիկոսայ հայ եկեղեցւոյ՝ գուցէ բոլոր Արամեան տոհմին՝ կրնայ վերհաւեալ դարազուրկ մ'ըլլալ»:

Այսպիսի մտախոհութեանց մէջ էին յառաջադէմ և անկողմնատէր անձինք, երբ նորին Սրբազնութիւնը յղեց ի Հռոմէ իւր Հովուական թուղթը: Այս թուղթն ինչ աստիճան իրաւունք կուտար նոր գաղափարաց, ինչ մաս մունք կը յայտնէր այն իրձեր կամ գանդիմունքը արդարացիները՝ որոնց մէջ կը տատանէին ոգիները: այս ինքիներս ընդհանրապէս հանուրց հետաքրքրութիւնը շարժեցին, ջանանք ուրեմն Հովուականութեան մէջ հետազօտել անոնց պատասխանը:

Բսեղի նախ թէ հաճութեամբ տեսանք այս նոր և գրեթէ անխաղաքական (սիրովութիւն) գրութեան մէջ թէ նոր պատրիարքութիւնը կը խորշն գործածելէ առ Իշխմանական մասն ազգին այն անարգանաց բացարձակութիւնները որք տեսակ մը կրօնական գրութեան մէջ իբր անբաժան կը համարուին հաւատալ սկզբանց անողորմութիւնն, և զորս հառաջ ձայնն ընծայած էր Հովուականութիւն մինչդեռ այս գիրս ձանցուած չէր: Եթէ Հովուական թուղթը տեղ մը Տանն Արևիկոյ կաթողիկոսութեան վերայ խօսելով՝ կը հաւատալ թէ անոր առողջ վարդապետութեան հիւթով ունեւորեալ բարունակները շատանց հոգիներ կը ձգէին իրեն քով և հերձմամբ գտացեալ բնոյն վրայ, և կը ներկայացնէ Իշխմանական հայ կղերին վեճակը իբր «հերձուածոյ մը դառն հետևութիւնները», ուրիշ տեղեր գնոյն Իշխմանական հայ հասարակութիւնը «մեր սիրելի բայց կաթողիկէ միութեանն դուրս մնացած եղբայր» և գնոյն կղերը «անձամբ կղեր կը կոչէ, և կը յորդորէ հռոմեական եկեղեցականները» և դժբարութեամբ կաթողիկէ միութեանն դուրս գտնուողներուն հետ քաղաքութեամբ վարուել և անոնց վաշխած ամեն նիստումնը գործածել, պատուիրելով միանգամայն կաթողիկէ վարդապետութեան և օրինաւոր կարգաց մասին մէջ ստուր ներողաստութեամբ ձանրէն չխոտորել: Այս մերմտարմութիւնը և այս գեղեցիկութիւնները գրութեան մէջ կը տիրեն: Այսպիսով զիպուծ զինքը Առաւելուայ յարող և զիւր Աթոռը Առաւելուայ Աթոռ անուանելով գոնէ ի մասին սկզբանց և վարդապետութեան կըսէ: «Պարտքերն իս ու բողբանքն էր (ընտրութեանն ետքը) նորեն կոխել զնձալից այն յաւերժական ձանրանքը՝ զորոնք մեր լուսաւորութեանն շարժացած էր՝ երբոր իրեն և իւր յաջորդացը համար Հայաստանն Հռոմ իրկեց»: «Արով այնչափ կիմացուի թէ լուսաւորչական եկեղեցւոյն գրութիւնն ու արտօնութիւնը երկապալ չեն կրնար ըլլալ վեճման տարախօսի և զեղծմանց, և ամբողջապէս պիտի աւանդին անոր յաջորդող կաթողիկոսական Աթոռոյն: Բայց քանի մը տող ետքը կը կարդանք:

«Առաքելական (Հռոմայ) աթոռը, մեր հնուցմէ ունեցած և օրինաւորապէս գործածուած էական արտօնութեանց պահպանութիւն մը չընելով՝ ամեն բանով վերստին հաստատեց, և հայրաբար նախահոգ ըլլալով միանգամայն որ ապագայ ժամանակաց վասնդ իր վրայ մամուր չկրնայ դիւրաւ հերձուածոյ հոգին արտօնութեանց պատրուակաւ երբեք ձարալը դանել...» Ինչ կը նշանակեն այս վերապահութիւնը հասարակութիւնը և անոր գանադանութիւնը: Արդեօք ազգին որչափ մասը իրաւունք չունի՞ր անոնց մէջ վտանգաւոր միտում մը նշանակելու առ ի լատինականութիւն, կամ առ այն քաղաքավարութիւն որ ձանցուած է Պրանսայի մէջ անդրադարձնան անուամբ: Բայց մ'երոյն ալ կը տեսնենք: Այն Հռոմայ Հայրապետը զմեզ առանձնաշնորհութեամբ կը գորդարէ՝ իրեն հոգացողութեան մէկ մասը մեզ և հարողութիւն, իրեն վտանգութիւնն անոր համար է որ կաթողիկէ եկեղեցւոյն բեւեռն եղող միութեան հոգւով տողորուելով՝ իբր ձառագայթ հանրութեան կեդրոնին յարկն: Այս Ա. Աթոռը միշտ ազգայն և ժողովրդայն ընտրութիւններն ու սովորութիւններն էր յորչափ եկեղեցական բարեկարգութեան համաձայն են՝ կը յարգէ...» Բայց այս երկրայական պարբերութիւնը չխորտակեց զոր, որովհետև անմիջապէս ետքը կըսուի: «Առաջ ապահովեցնելը մեզ յանձնուած ժողովուրդը, որ հռոմեական եկեղեցւոյն չէ թէ միանակ ընդգրկուելու չունի որ արևմտեան լուսոյ հետ Արևելեան գրին ու ձեւերը պահուին մեր եկեղեցական սովորութեանցը մէջ, հապա ինքն իսկ իբր ջահ առջև նեւ վառելով կողմէ բոլոր Արևելեան եկեղեցիներու մէջ ձգմարիտ նախնական բարեկարգութիւնը որ աւուր վերահաստատել: Ար խոստովանելը որ այս վերջին ապահովութիւնը բաւական չենք կրնար պատել ապահովեցնելը զմեզ Հովուականին անորոշ բերմանցը վրայ, մանաւանդ երբ զայն մտտեցնենք ուրիշ էական մասանցը՝ ուր անոր ոգին աւելի համարձակ կը խօսի»:

«Այս հայ ուղղափառ ժողովուրդը (կըսէ գաղափար Ս. Պատրիարքը) որն որ այս օրուան օրս մեր հովուական սովորութեան տակ է, առանձին կերպով մը Հռոմայ քահանայապետաց բազմապատակ քրտինքով պատրաստուած և դաստիարակուած է, զորն որ իրենց դարուց ի գարս շարունակած անպատելի առաքելական եռանդեան և երկայնմտութեան գործանալներով վերջապէս ձանրանքութեան և եկեղեցական մարմնին հետ միութեան ստացած են...» Այս գովասանութիւնը Հռոմայ ծառայեան հաւատոյ հիւննաբերութեան վրայ որ նոյն ռմով դեռ կէս էջ կը շարունակէ, թէպէտ և իբր անբարեկարգութեան հարկատուութիւն մը սեպեց զայն առ նոյն հիմնադրութիւնը, գեւ մեզին՝ աւաղ՝ քիչ հետևանք մընցից տխուր յիշատակը կը գարթուցուն մեր մտաց մէջ, գժտութիւնը գրգռութիւն կրկն և մթնաւանդութիւն խեղճ աղէտ ժողովրդեան մը մէջ, չարաչար մարանդումն ամեն ձգանց դէմ եկեղեցական միութիւնը կազմութեան, ուրացութիւն ազգային սովորութեանց և ամեն հնարագործութիւն անոնց սերն անգամ խեղդելու յօդուտ լատինականութեան, վերջապէս վերահաստատումն հին նախաջարմանց և ատելութեանց համառեւ եղբայր մէջ, նախապարմունք և ատելութիւնը զորս գրեթէ քառասունամեայ ջանք և դաստիարակութիւն հաղել կրցան նրաւորեցնել: Եթէ այս միջոցին ազգին խոյրերն սկսան քիչ առ քիչ գոցուել ի շնորհս անուրանալի պարտականութեան գոր ունի հանրեն ազգը անոնց որ անձերնին նուիրեցին իր լեզուին և

գրականութեան ծաղկանք, ի շնորհս ծառայեան ընդհանուր լուսաւորութեան և առողջ գաղափարաց և այն հասարակութեան կողմէն ստոնց տարածման նրն համար շատերը անխտահարութեամբ պիտի ընդունին հետեւեալ սկզբանց յայտարարութիւնը թէ, «Ճշմարտութեան դէմ կը խօսին եթէ չարամտը զձեզ համոզելու կը ձգնին որպէս թէ ուղղափառ կրօնին ու Առաքելական Աթոռոյն սերը ազգին ու հասարակութեան սիրոյն կը վեատէ, չտարածեր, կը խեղդէ անոր սեպհական հոգին»: «Չէ, սիրելիք, նոյնը մանաւանդ կազմուեցը նէ, նոյնը կը կարգաւորէ և աւելի բանաւոր կրնէ»: «Բայց մեզ, այս յայտարարութիւնը յօժարամիտ կուզենք ընդունել իբրև առհասարակաց մ'ապագային, իբրև անորժառուր անդիւր մը Հովուականին թաքուն միտմանցը»: «Բայց Ս. Պատրիարքը՝ աւելի քան զայլ ազգային անհատ՝ անդէտ չէ որ ազգին լուսաւորեալ մեծամտնութիւնը անոր արդի վեճակն մէջ՝ ինչ արժէք կուտայ իրաւամբ անվերջ պահպանութեան եկեղեցական արտօնութեանց և սովորութեանց՝ իր լեզուին հետ միակ նշանն ու երաշխիքն են անոր ինքնուրոյնութեանը, և թէ երբեք չկրնար սիրով յարկ այնպիսի գլխապետաց՝ որք նոյնպէս նախաձայնող չեն ազգին կամ հասարակութեան ոգւոյն ինչպէս եկեղեցական վտղմի սովորութեանց և արտօնութեանց պաշտպանութեանը համար»:

Հովուականին մէկ ուրիշ մասն ալ որ տարակուսանաց մէջ կը թողու ըզմեզ, չենք կրնար լուսութեամբ անցնել: Իշխմանական կղերին անխաղաքութիւնը: «Արևելեան Աթոռ» գաղափարաց զլուսաւորը կրնանք աշխարհականաց եկեղեցական գործառնութեանց միջամտութիւնը սեպել: Չկայ ասից պաւելի վաստակար, ասից աւելի մահաբեր սխալմունք՝ երբոր տանի երկու իշխանութիւն, աշխարհական և եկեղեցական, օժեալ և չօժեալ ձեռուընդը իրարմէ չեն զանազանուիր, և ան որ հօտ է, ան որ ոչխոր է, հովիւ կըրնայ, և հովիւները հօտ կը ձեւանան, անոնք որոնք պիտի սովորին՝ կը սովորեցնեն, և անոնք որ ի Վրիտանոսէ հրամանն ունին սովորեցնելու՝ լաւով աշակերտաց կարող խոնարհած կերևան: «Թեքեղ այս յանդիմանութեան մէջ ստուգութիւն մ'ըլլայ, թեքեղ անխաղաք կղերը դժբարդարար իւր ընդհանուր անաւտութեան իսկ պատճառաւ կարողացած չէ արժանապէս լրացնել զիւր պաշտօնը: Բայց դրու շանանք նոյնչափ անոր հակառակ գրութեանն որ կուզէ ամեն հրահանգ կղերին ձեռքը յանձնել, և բառնալ ժողովրդէն ազատ յանախարակութեան, ուսանելու և ուսուցանելու իրաւունքը: Մենք ևս չենք ուզեր այնպիսի վեճակ մը՝ զոր Հովուական սեղանակապետութիւն կը կոչէ, այսինքն եկեղեցւոյ հպատակութիւնը աշխարհական իշխանութեան: Այս, մի և նոյն ազատութիւնը կը խնդրենք վասն եկեղեցականաց և վասն աշխարհականաց: համոզուած ենք թէ այս պայմանով միայն կղերը կրնայ վտելել այն սերն ու յարգութիւնը որոնց իրաւունք ունի ժողովրդեան կողմնէ, մեր աչաց առջև ունենալով աշխարհիս ամեն երկիրն ուսուցողութիւնը՝ որմէ անբաժանելի եղած է գաղափարաց ճշունքն ու իրկը՝ ձեռուն բառադատութիւնը, ծնանիլ ուր որ կը տիրէ առանձինն նախապաշարմունք և յաւալի հակառակութիւն մը նաև ընդդէմ եկեղեցւոյ և հաւատաց: իսկ ազատ ուսուցողութիւնն անբարեկարգութեանը մ'ըստ է՝ ուրիշ տեղեր՝ չէ թէ միայն ուսման այլ և կրօնասիրութեան: Այս մասին մէջ ալ Հովուական թուղթը բաւական բացաւ»:

յայտ չենք գտնել, մանաւանդ երբ առ հոսանք ուղղափառաց ուղղելով խօսքը կողմաց թէ «Նոր տարիներս Մըւն մրտեան և ժամտարբեր» գաղափարաց հոսանք մը դիմեց վերջին տարիներս թիւր գաղափարաց խառնուելուն: Մըւ գարև եթէ արևմտեան գաղափարները որոնց կը վերաբերի այս դասն ածականը, խղճի աղաառութիւնն է, մտաճեւու իրաւունքը և այն ամեն սկզբունք գաղափարաբանութեան հաշակաւոր շրջաբերակներն մը մէջ որ գտնեն լուսաւորեալ քրիստոնէից սրտերը արտաբերող ու աշխարհիս կսկծալի ապացոյց մը տուաւ թէ ո՛րչափ դժուարին էր հաշակեցնել Հըւոմայ քաղաքակառուցութիւնը յառաջադիմութեան հետ, չենք յերկուսնար վերելու թէ զանոնք փրկուէաւ գաղափարներ դիմեց, և թէ ազգին ողջամիտ մասը, իրրև հոյ և իրրև մարդ, չկրնար ուրանալ այն սկզբունքը՝ որ հիմունքն ու պարծանքն են քաղաքակրթութեան և յառաջադիմութեան նոյն իսկ հումեաղաւան երկիրներուն մէջ: Սակայն ակործել է մեզ յուսալ թէ Հոլաւականին մէջ ակնարկեալ գաղափարները ասոնք չեն. այլ այն անհաստատութեան բերմունքը, շահաւորութեան և կրկն անսանձ տիրապետութիւնը, և որ անոնց հետեանքն է՝ բարոյական և ընկերական ապականութիւնը: Այս ճշմարտագէտ ժամտարբեր գաղափարները, որ դժբաղդաբար կը ձաւակին արդի գաղափարաց մեծ կեդրոններուն մէջ, և որ շատ անգամ քաղաքական և կրօնական ճշմանց արդիւնքն են, գասոնք նմանապէս կը պարտաւեն գիտութիւնը բարոյականը և եկեղեցին. ուստի այս երեքն իր յոյս ու գործն անոնց վնասակար ազդեցութեանց դէմ: Ար յուսանք թէ Հոլաւականին խրթին և քողարկեալ մասունքը՝ որ մեր կասկածները իրաւամբ կը յարուցանէ, դեռ բացատրութիւն մը կառնուն համաձայն ազգային խաղաղութեան և յառաջադիմութեան պիտոյ լից, և այն գեղեցիկ թէպէտ ցանցառ խոստումները՝ զոր փողովեցինք յայտմամբ Հոլաւականին մէջ իրենց անթերի արդիւնքը բերելով կը խափանեն միւս մասերուն ընդարձակումը: Ար յուսանք վերջապէս թէ ակնարկութիւնը կը գոր յայտնեցինք մանաւորապէս նըկատմամբ եկեղեցական արտօնութեանց և սովորութեանց՝ հանդիսաւոր հաստատութիւն մ'ընդունին այն Սիւնհո գոսի կողմէն՝ որուն և քիչ ատենէն գուժմարտը կը ծանուցանէ Հոլաւական թուղթը, և եկեղեցական կարգաւորութեան առաւելագոյն հաստատութիւն և միօրինակութիւն տալու համար: Քաջ գիտե՛ք որ նորահաստատ

կաթողիկոսութիւնն այս յոյսերը գործարկելով կրնայ իրեն պայծառ ապագայ մը պատրաստել, և ճշմարիտ քրիստոնէական սերը յառաջադիմութեան պահանջները հետ միացնելով՝ իւր շուրջը գումարել ազգին ամեն ուղղախոհ տարերքը: Միջերկրի տխուր փորձառութեանցը և նոր հորիզոնին առջև որ կը բացուի իրեն դիմացը՝ չենք կարծեր որ կարենայ տարակուսիլ հետեւելու ընթացքին վրայ:

Մամթիւ 2 հոկտ. 1867

Ստորագրու յունիս 8 թուով Մասիսի և Մանգուլիի Երջեարի մէջ իր վերջին հրատարակութեամբ խօստացած էր գանձանակաց հասոյթը հրատարակել, բայց այլ և այլ պատճառներ մինչև ցարդ յայտնել տուին խորհրդոյ իր խոստումը կատարելու, ինչպէս նաև պարտք էր ծանուցանել արդոյ ազգայնոյ Մեծ. Յակոբեան Միջայէլ աղայի ի նպատակութիւն հրկիցեալ աղբարաց ըրած հանդանակութիւնը, որուն գումարը իր քովը մնալով՝ շահը ամեն ամիս թաղիս խիտ աղքատ ընտանեաց բնակարանացը վարձուն սահմանուած է հիմակու հիմա, և Ս. Օ. Պատիի անին առթիւ սոյն հաւաքածոյ դրամագլխոյն 1196 դուրուշ շահը և հաւքած պատմաները և ամերիքանները խորհրդոյ ձեռք բաժնեց աղքատ ընտանեաց: Այս և այլ կական բարեհամբաւ ընկերութեան հանդանակութիւնը, որ 1867 մարտ 25 ին պայմանագրութեամբ մը խորհրդոյ յանձնեց 1595 դուրուշ Ս. եկեղեցոյ գաղտնի և թանգարանի համար 21737 դուրուշ կանխիկ ստակ և ապտիկ եկեղեցոյ հրկիցեալ կարուածներուն մէկուն վճարի շինութեանը որուն վարձքը Մահակեան և Կունեան վարժարաններուն պիտի յատկանայ:

Խորհուրդս իր մասնաւոր շնորհակալութիւնը կը յայտնէ թաղեցոց կողմանէ թէ՛ Մեծ. Յակոբեան Միջայէլ աղայի, թէ՛ Հայկական ընկերութեան թէ՛ ասոնց և թէ՛ մանիթա. թուրայի համար հանդանակութեան մասնակցող և թէ՛ գանձանակաց նուիրատու մեծարու անձանց:

... Տեր, հաճեցէք անկիւն մը շնորհել Ձեր պատուական թերթին միջոցաւ սոյն գրութեանս, հետ առնելով նաև ի սոյն ծրարեալ գանձանակաց հասոյթը:

Մամթե ևայն:

Թոն Երզնկայեան Փոն Եանուպպի Թ. Վարդանեան Թ. Ս. Մաղլումեան

Մամթիւց պատուարժան թաղական խորհուրդը, ինչպէս որ վերջին նամակին մէջ կը ծանուցանէ, գանձանակաց հասոյթներուն մանրամասն մէկ ցուցակը հարդարած է մեզ, բայց այն հասոյթները չորս ամեն ի վեր հրատարակուած չըլլալուն համար՝ ցուցակը բաւական երկար էր. ուստի թէպէտ ամեն ամիս հրատարակուելու զրկուած ըլլաք՝ լրագրոյս էջերը բաց էին, սակայն հիմա հաւաքածոյ երկայն ցուցակի մը բաւական տեղ չունենալու համար ամսական գումարները միայն կը հրատարակենք, ներդրութիւն խորհրդով պատուարժան խորհրդէն:

Վերջին հրատարակութեան գումարը 5797

Ծախք և դեղչ հաւաքչաց 12 առ 0/0 733

3ունիս ամսոյ հասոյթը	2153 30
3ունիս " " "	3762 25
Օգոստոս " " "	3523 25
Սեպտեմբեր " " "	3118 20
17627 10	
Հաւաքչաց ծախք և դեղչ 12 առ 0/0	1526 10
Ընդ ամենը տասն և վեց հարար հարիւր մէկ դուրուշ տասը փարայ:	16101 10

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԷ
Թ Ա Ն Գ Ա Ր Ա Ն
Կ Ի Լ Ի Կ Ի Ո Յ
ՀԱՏՈՐ Ա.
ԱՌՂՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀՈԳԵԿԱՆ
ՏԵՏԻ 1
Թարգմանեաց ի գերմաներէնէ
Տղթար Մանուէլ Բարուակ էֆէնտի
Խթիւնեան

Հրահանգիչ և օգտակար խրատներով լցուն տետրակ մ'է ամեն կարգի անձանց ընթերցանութեան արժանի:
Մեն հայ դրամաձառաց քով կը գտնուի. Գին 60 փարա:

ԱՍՐԸՄԸՁԸՆ ՄԱՍՔԷԼԻ
ԱԶԻՁԷՐԻ
Վ Է
ՏԻՎԱՆԵԼԵՐ ԻԼԷ ՏԻՆՍԻՁԷԼԵՐԻ
ՏԱՌՈՑ
ՍՈՅԸԸԸԸՆ ԳՈՒՐՊԱՆԱՐԸ

Որ կը ծախուի Բերա Թեքքէին զինաց գրովաձառ Մ. Վ. Լիթի 478 թիւ խառութը: Մահմուտ փաշա Քիւլը ճի խանի դիմացը Գ. Գալաֆեանի խառութը: Տիփան Եօրու Օքթիներուն գրուիլը քեպուղճին զինացը Տիպաձառ Տեմիրքարուլեան Վարդերես աղային թիւ 22 խառութը: Ի գին 10 դուրուշ:

ԿԱՐԵՒՈՐ ԾԱՆՈՒՑՈՒՄ

Հայազգի գերազանաւոր ամենէն երևելիներէն մէկը՝ հանրածանօթ Գ. Վ. Ծանին, որ գերազործութեան արհեստը Եւրոպա սովորած, և 16 տարիէ ի վեր Բերա Երզնկայի 67 թիւ գերարան բաներեղով, թէ գերերուն ընտրութեամբն ու մտքութեամբ, թէ գգուշաւոր խառութը, և թէ զինուորուն արժանութեամբ իր անթիւ յաճախորդները գոհ բրած է:

Այս անգամ յիշեալ Գ. Վ. Ծանին մայրաքաղաքս կամուրջին գրուիլը Ինթիսապին զինացը Բարձր. Վ. Ալիտէ Սուլթանին շինել տուած կարուածներէն 7 և 8 թիւ իրարու կից մաղաղաները բունելով, մեկուն մէջ նոր գերարան մ'ալ հաստատած, և վրան արեգական շքեղ պատկերով դարբարած, միւսն ալ ամեն տեսակ գերորէից և բժշկական նիւթոյ մթերանոց ըրած է: Այս կրկին խառութներուն մէջ գտնուած ամեն տեսակ գերերն Եւրոպայի ամենէն երևելի գործարաններէն բերել արուած վերջին տասնին արժան գնով կը ծախուին: Ամեն տեսակ քիմիական և ուրիշ գերեր մարդը և անպակաս կը գտնուին. ամեն տեսակ հանքային ջուրեր ամեն 15 օրն անգամ մը նոր բերել կը արուին, հետեւաբար միշտ թարմ են. նմանապէս բուն Էջր վեկիոյ անարատ և զուտ ձիան լուրի՝ Եւրոպայէն շեշեղով երածներուն առնեն գերազանց և ընտիր՝ հօլապով և խիտ արժան գնով կը ծախուին:

Յիշեալ գերարանին մէջ նաև հասարակութեան պիտոյից համար գլխաւոր և մանաւանդ ազգային վարպետ բժիշկներ ամեն ժամանակ պատրաստ կը գտնուին: Գիշերուան ո՛ր ժամուն որ ըլլայ կը բացուի. և սառ չգտնուած ատեն միշտ մեքենայով կը շինուի և պատրաստ կը գտնուի հիւանդաց համար: Ասոնցմէ գտն ո՛ր բժիշկն որ՝ փնտաւուի, յիշեալ գերարանին միջոցաւ կրնայ շուտով գտնուիլ:

Ա. Ռ. Ե. Ի. Տ. Ր. Ա. Կ. Ա. Ն.

ԴՐԱՄՈՑ ԱՐԺՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

ԿՈՍՏԱՆՆՈՒՊՈԼԻՍ	Հինգըբ	Ուրբաթ
7 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ	5	6
Օսմանեան լիբա Մէճ	104	104
Բասմաճ արծաթ		
Էսհամը ումուտիէ	34.12	34.1

ԿՈՍՏԱՆՆՈՒՊՈԼԻՍ 7 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

Ա Ր Մ Տ Ի Ք

Ցորեն թայրան կարծր	42-43
» Իսմայիլ »	38-39
» Բուս. Պալլըք	35-35
» Վառնա »	—
» Իպարսիլ կակուղ »	33-34
» Կալայ »	—
» Պարկաղ »	—
Եղիպտացորեն կալաց	34-32
Գարբի »	17-18

Մ Ե Տ Ա Ք Ս

Պուրսա կարծ թէֆէ	—
» երկան »	610-20

Շաքի հօխան ֆրանք

» Պարսկասան ֆրանք »	48-60
---------------------	-------

ՆԵՐՔԻՆ ԲԵՐՔ

Ղուրուշ	7
Ռամզակ Պալլըքէսէր հօխայ	—
» կէրլէ »	9-10
» Ստանա »	6-10
» Բուսաստան »	5-20-6
Բուրդ Ենկիւրիլ յուսոնուած »	10-12
» չլուածուած »	5-20
» Պանտորինս չլուայ »	6-7
Ճէլլիլ Ենկիւրիլ »	—14
» Բոխտա »	12-12.30
» Չորուս »	8-9-20
Մաղը սեւ »	—12
» Ճերմակ »	8-8-10
Թիֆթիլ Ենկիւրիլ »	33-34
Աֆիսն Պալլըքէսէր »	225-230
Քիթիլ Տերեւ բանուած »	26-28
Մալէպ Տաճկաստանի »	13-15
Մեղրամու գեղին Տրապի »	23-24
» Անասուր »	—21
Սուսամ Բուսմէլիլի »	—3
Կոստանտին հուսու Բուս. Քիլի »	—35
» Պանտրմա »	—38
Ձէթ Ալլալըք հօխայ »	—9
» Կիրիս »	—8
Աճառ (Սապոն) Գանտիս »	—6-20
» Միտիլի »	—3
Բրինձ կղիպտոս Բէշլիս »	—4
» Տրմեաթ »	—

ԱՐՏԱՔԻՆ ԲԵՐՔ

Դուրուշ	880-900
Խահլէ Ռիս եւ Գալիս 100 հօխ »	—
Շաք. դուրուշ-101. Կիւր »	—
» Փոշի »	—226
» Հոլ. գլուխ »	280-285
» Փոշի »	226-228
Գաղղ. դուրուշ »	280-285
» Փոշի »	222-224
Անագ (չալայ) »	665-670
Պղպեղ (պիպէր) հօխայ »	5-20-6
Կեղակ (չիլիս) Պէշիկալ »	125-130
» Մաարաս »	—75
Անուշաքը (Նըշապըր) »	—60
Պողպատ (Չէլիք) անտուղ »	165-180
Կապար (Գուրուշ) »	—30
Թիթիլ (Թէնէքէ) զոյղ սնու »	328-330
Ձինք տախտակ թիւ 7-12 Հիւյ »	—50
Երկաթ Անդ. ձողաճեւ կիւր »	72-73
» Տախտակ 1-14 »	—100
» Բեւեռցու »	72-74
» Բոլորակ »	135-140
» Ռուսիոյ »	120-130
Քարֆիճա վարիլ 39 Հիւյ »	95-112
Խաթիլայէճ ձէն. զոյղ Մնու »	—250
» Պէլլ »	—
» Թրէսթ »	—
Սրահմալէթ վիլինա հօխան »	—15
» Թրէսա եւ Գաղղ. »	—14

Մասիս լրագրոյ բաժանորդագրութեան սեղերն են, Կ. Պոլիս Չինիլի խանը վերի յարկը թիւ 7 Մասիսի խմբագրատունը խի գաւառաց մէջ հետեւեալ հոգաբարձուաց սեղեակները

ԻԶՄԻՐ. Թարուլիս աղա Տէւեհան. ՆԻԿՈՄԻԴԻՒՍ. Պ. Խորոյի Թ. Էսկիճեան.

ԱՏԱԲԱՋԱՐ. Պ. Թալիք Սալահեան. ՏՐԱՊԻՅՈՒՆ. Պ. Խաչատուր Էլմասեան. ԿԱՐԻՆ. Կարապետ պատուելի Չաքարեան.

ՍԱՏ. Մ. աղա Խաչիկեան. ՀԱԼԷՊ. Նիկողայոս աղա Տէր Մարգարեան.

ԵՐԶՆԿԱՏ. Ընթերցասիրաց Թանգարան ՎԱՆ. Գրիգոր աղա Խաճանեան.

Ուրիշ քաղաքներէ ստորագրուիլ ուղղներն այս տեղերէն մէկուն հետ կրնան թղթակցիլ

Խմբագիր-Տնօրէն
Կ. Ս. ԻԹԻՒՅԵԱՆ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՄԱՍԻՍ ԼՐԱԿՐՈՑ
Կ. ՊՈԼԻՍ ԶԵՆԻԼԻ ԻՍՏ